

„XVII. LAJOS“ ERDÉLYBEN.

Korkép 1844-ből.

Irta: Bisztray Gyula.

Mennyi álgróf, álherceg és mennyi álsruhás kalandor! — kiáltunk föl hitellen csodálkozással, ha Jókai társadalmi regényeit olvassuk. Mintha nem is a harmincas és negyvenes évekbeli Magyarországot rajzolná, hanem valami álarcosbált elevenítene meg színes képzelete. Pedig Jókai regényei az akkori magyar társadalom hű képét vetítik elénk. Az 1830-i forradalmak után hazánkat úgyszólván elárasztották a politikai menekültek; főleg lengyelek, de akadt köztük szép számmal francia is. Alig volt nemesi ház, amelyben ne rejlőzött volna bujdosó; legtöbbjüket ma is «a mi lengyelünk» néven szokás emlegetni.

Természetes, hogy ilyen viszonyok között tág tere nyílt a kalandoroknak és szélhámosoknak. Sokan — a közhangulat és a hagyományos magyar vendégszeretetet kiaknázva — évekig éltek vendéglátó házigazdáik nyakán. Egyesek, hogy maguknak több tiszteletet, részvétet és nagyobb kényelmet biztosítsanak, vagy hogy a hatóságokat félrevezessék, idegen tollakkal ékeskedtek. Innen a sok álgróf és álherceg. A forradalmi idők viszontagságai olykor a legképtelenebb mesét is valószínűsítették.

Ebben az időben a mi családukhöz is elvetődött egy idegen kalandor. Véletlenül nem lengyel volt, hanem francia. De beszéljenek helyettem nagyapám följegyzései, amelyek a következő jellegzetes korképet megörökítették:

«1844-ben egy őszbeborult, merőben idegen, csak franciául beszélő idegen jelent meg abban az erdélyi városkában, ahol én az alispán mellett gyakornokoskodtam. Az úriházakat rendre járta könyöradományokért, azután esténként közönséges csapszékekbe ment, hol amit nappal kapott, többnyire elköltötte és mámoros állapotban éjjel is ottmaradt.

Egyszer hozzánk is beállított és francia nyelven előadta, hogy ő az orosz császár üldözése elől menekült ide a nemeslelkű magyarokhoz; támogatásunkat és segítségünket kérte nyomorúságos állapotjában, melybe őt a balsors juttatá. Finom francia kiejtése és modora az úriembert jelezték benne. Gondoltam: bizonyosan lengyel menekült. De éppen látogatóm lévén, nem volt időm vele beszélni. Kis pénzösszeget nyújtottam neki s ő azt megköszönve távozott.

Másnap hivatalos megkeresés érkezett az oroszországi Mitau város rendőrhatalmától, amelyben Berri Lajos nevű, ottani rendőri felügyelet alatt álló egyén visszatoloncoltatása kéretik. Az átiratban foglalt személy- és viselet-leírás tökéletesen talált a tegnapi idegenre. Ennek előállítására vagy letartóztatására azonban — állandó lakása nem lévén — a rendőri nyomozások ellenére, sehogysésem sikerült.

Egyszer az alispán praesidiális hivatali szolgálja meglátja az utcán az idegent. Szóval s jeladással kéri, hogy jöne vele hozzánk, mert én óhajtanék vele beszélni. Az idegen, meglehet, hogy értett is magyarul, mi rosszat sem gyanítva, csakugyan eljött. A szolga diadalmasan jelenti az alispánnak: Itt van a rendőrileg keresett úr!

Az ám, csak hogy sem az alispán, sem Fülöp, az alispán bizalmas kancellistája, egy mukkot sem tudtak franciául, én pedig nem voltam honn. Főnököm tehát az idegent némán fogadta s leülteté. Megérkezésem vetett véget a hallgatásnak. A lengyel menekültnek gondolt idegen, székéről fölkelvén, üdvözölt. Hatvan éves lehetett, közép-termetű, leberetvált arcú, kis szürke bajuszú; kopott, rezsegombú fekete frakkja az ugyancsak könnyű fekete nyári felsője alól kitűnt; cukorsüveg formájú, nagyon keskeny karimájú kalapját kezében tartotta.

Az alispán közölte, hogy ezt az urat hivatalosan ki kellene kérdezni s felkért, hogy én tartsam meg a kihallgatást. Nehogy az idegenben bizalmatlanságot keltsék, a kihallgatásnak egyelőre nem akartam hivatalos színezetet adni. Barátságosan felszólítottam, lenne szíves őszintén megmondani: kihez legyen szerencsénk? Felszólításomra az idegen egy nagy pecséttel megerősített okmányt vett ki zsebéből s azt nekem átnyujtván, mondá:

— Ime az útlevelem.

Az okmányt felbontván, mindnyájunk nagy ámulatára abból ezeket olvasom:

«*Salvus conductus*. Ludovicus Carolus Maria Princeps de Bourbon, Dux Normandiae, Rex Galliarum hoc Nomine XVII^{us} . . . vagyis magyarul: Bourbon Lajos Károly Mária herceg, Normandia hercege, Franciaország királya, e néven a XVII-ik, aki a bemutatott okmányok alapján Versaillesban 1785 március 27-én született, atyja lefejezése után Oroszországba menekülve, most Őfelsége I. Miklós Oroszország császárnak engedélyével megkísérli hazájába visszatérni; miért is neki jelen útlevél ezennel kiadatott . . . Eidem hic Salvus Conductus hisce exhibetur.»

Az alispán és a kancellista csaknem egyszerre felkiáltanak:

— XVII. Lajos, Franciaország királya! A mi Mária Teréziánk unokája!

Én azonban egy kis türelemre intettem őket. Az idegennek pedig komolyan kijelentém, hogy itt a megyei hivatal előtt áll s hogy a visszatoloncoltatását kérő mitauai rendőri hivatal megkeresésére kell kihallgatnunk. Az idegen elsápadt s nagy nyugtalanság vett erőt rajta. Ő azonban csökönyösen megmaradt amellett, hogy a szerencsétlen XVI. Lajos és Mária Antoinette fia.

Faggatni kezdtem: miként menekült Franciaországból? hogyan került Oroszországba? és miért keresteti az oroszországi rendőrség?

— Atyám kivégeztetése után — így kezdte vallomását — anyá-

mat sem láttam többé. A nemzetgyűlés határozata alapján egy Simon nevű varga felügyeletére bíztak. Nagybátyám, a provence-i gróf és későbbi XVIII. Lajos szabadított ki. Előbb Brüsszelbe, majd Veronába menekültünk. I. Napoleon császár menhelyül felajánlotta nekünk Kurland fővárosát, Mitau-t és így odamenekültünk. Napoleon bukása után nagybátyám — hűtlenül elhagyván engem — Franciaországba sietett, a Bourbonok ősi trónjának elfoglalására. Az orosz császár pedig szigorúan őriztetett, hogy Mitauból el ne távozhassam. Hogy miért kerestet engem az orosz rendőrség? — nem tudom.

— Hát miként szabadult meg onnan?

— Megszöktem, mert a velem éreztetett embertelen bánásmódot tovább lehetetlen volt kiállanom. Szigorúan böjtöltettek és minden héten háromszor megkancsukáztak . . . Értékes arany- és ezüstérmeim voltak, ezekkel az őrt megvesztegettem, így szabadultam meg.

— Ha ön Bourbon és Normandia herceg, miként az útlevele tanúsítja, akkor miért vette fel a Berri nevet, mellyel a rendőri hivatal átirata is nevezi?

— Ha én magamat Bourbonnak és XVII. Lajos királynak adom ki, azt senki el nem hiszi, sőt nagy veszélynek teszem ki magamat. Azért a Berri nevet használom, szegény unokafivérem, Berri herceg emlékére, kit a nyomorult Louvel 1820-ban orozva legyilkolt.

— Kérem, adja elő okmányait — szoltam.

Az idegen frakkja oldalzsebéből több francianyelvű okmányt nyújtott át nekem. Ezeket figyelmesen áttanulmányozva, a Bourbonkirályok családi és politikai viszonyaira vonatkozó számos adatra akadtam. Közöttük volt: XV. Lajosnak a trónöröklés sorrendje megállapítását tartalmazó határozata; Artois grófnak, a későbbi X. Károlynak a Provencei gróffal, a későbbi XVIII. Lajossal folytatott levelezése, amelyek a francia királyságnak angol segítséggel való helyreállításáról tárgyaltak; XVI. Lajos királynak ugyancsak a Provencei grófhoz intézett levele, amelyben őt hazájába való visszatérésre kéri, hogy gyámolítására lenne elhagyott állapotjában; továbbá több főrangú francia emigráns levele Koblenzből, kik a királyság mielőbbi helyreállítását remélték és a Provencei gróft mint leendő királyukat üdvözölték. Végül az iratok között volt Condé hercegnek, a Bourbonok leghívebb követőjének a már Mitauba menekült Provencei grófhoz intézett levele, amelyben értesíti, hogy a XVI. Lajos király fogva tartott leánya: Mária Terézia, a későbbi Angoulême hercegné, egy az osztrákok által elfogott francia tábornok ellenében kicseréltetvén, Koblenzbe érkezett; minthogy a királylány nagybátyjához kívánczik, Condé őt egy Bourmont nevű hű embere kíséretében hozzá útnak indította . . .

Az iratokat áttanulmányozva, ismét az idegenhez fordultam:

— Ezek az okmányok mit sem bizonyítanak amellet, hogy ön XVI. Lajos király fia. Miként jutott ön ezen okmányok birtokába?

— Nagybátyámnak, a Provencai grófnak Mitauból lett eltávolítása után, otthagytott egyéb portékái között kaptam.

Indulatosan rászóltam :

— Ön hamisan és valótlanul állítja, hogy a szerencsétlen XVI. Lajos király fia. Mert a «kis Capet» 1795-ben meghalt és a Szent Margit-egyház sírkertjében temettetett el. Mit felel ön erre?

— Maradok azon állításom mellett, hogy én vagyok a valódi XVII. Lajos. Nagybátyám és utána mások csak azért költötték holt híremet, hogy a trónt ők nyerhessék vissza.

Ez már sok volt a jóból. Most már minden teketóriázás nélkül leálcáztam :

— Nem volt ön soha királyfi, hanem volt komornyikja a Provencai grófnak, akinek nemcsak okmányait, hanem egyéb értékes tárgyait is eltulajdonította! Ezért tartották önt fogva Oroszországban, ezért börtönléte és kancsukáztatták! Szóljon igazat, mert különben nem segíthetek magán, s vissza fogják toloncoltatni Oroszországba.

Az idegen lesüté fejét, kezeivel elfödé arcát és zokogni kezdett. Én pedig tovább folytatám feddő beszédemet :

— Talán hallotta ön, hogy más kalandorok is felléptek már, mint megannyi trónkövetelő XVII. Lajosok. Eddigél négyen voltak, de csúful jártak mind a négyen, vagy börtönben haltak meg, vagy kivégeztettek. Ön akar az ötödik lenni? Vigyázzon, mert Orleansi Filep Lajos karja messze nyúlik! Azért egész jóindulattal kérem, vallja meg az igazat, hogy amennyire lehet, segíthessünk sorsán.

— Uraim, kegyelmet kérek! Szánjanak meg egy üldözött szerencsétlen embert, kit a kiállott sok nyomor, a borzasztó szenvedés és üldözések félrevezettek és most öreg napjaimra az oroszok kancsukasztásaitól kell félnem!

Mindhárman megsajnálta a könnyekre fakadt öreget. Szelidebb hangon mondtam neki :

— Beszéljen tehát.

Zokogástól elfojtott hangon szólott :

— Bevallom az igazat. Valódi nevem Bourmont Lajos Károly. Atyám, Bourmont Amadeus, XV. Lajos király udvarában udvarnagy volt és engem az akkori magas körök finom nevelésében részesített. A Bourmont-család mindig monarchikus érzelmű volt és a Bourbon-dinasztia tántoríthatatlan híve. Atyámat XVI. Lajos is megtartotta udvari szolgálatában. Midőn a királyi család a nép dühe elől Versaillesba menekült, atyám az udvart oda is követte, hol a felingerelt nép iszonyatos dühének ő is áldozatja lett. Anyám Párizsban megvonulva élt velem, midőn atyám halálának híre oda érkezett. Azután a jó Condé herceg segélyadományaiból éltünk, mert Anjou-megyében fekvő birtokainkat elkobozták. A családunkat ért sok csapás s a nagy veszteség feletti fájdalom szegény anyám egészségét aláasta s vagy két év

mulva sírba vitte. Ekkor engem az Artoisi gróf, XVI. Lajos király ifjabb fivére vett magához. De midőn a királyi családot a Temple-ba zárták s a királyra a halálos ítéletet kimondották, rokonainak sem volt maradása Párizsban. Ezért az Artoisi gróf és fivére, a Provencei gróf Koblenzbe vándoroltak ki, mely az emigránsok gyűlhelye volt. Majd, midőn az Artoisi gróf angol segítségért Londonba sietett, engem Condé herceg vett magához. Nála mindaddig maradtam, míg Mária Terézia hercegnő a franciák fogságából kiszabadulván, Koblenzbe érkezett. Őt Condé herceg az én felügyeletem alatt küldötte Mitauba a Provencei grófhhoz. Így kerültem Oroszországba, a Provencei grófhhoz, aki engem cserbenhagyott, sőt följelentett, hogy okmányait és sok értékes tárgyát elloptam. Ezért üldöz az orosz rendőrség . . .

Közbeszóltam :

— De hiszen az előbb már beismerte, hogy börtönőrét értékes arany- és ezüst-érmekkel vesztegette meg s hogy a kezénél levő okmányokat a Provencei grófnak eltávozása után annak otthagytott portékái között találta. Honnan voltak önnek arany- és ezüstérmei?

— Ezt is bevallom. A dolog úgy történt, hogy a Provencei grófnak a legitimisták felhívására gyorsan kellett indulnia. Nem lévén ideje mindenét felpakkolni, csak a legszükségesebb holmit vitte magával, a többit otthagya, megparancsolva nekem, hogy azokat utólag vigyem vagy küldjem el néki. De ő oly méltatlanul bánt velem, komornyikjává alacsonyított le s egy idegen országban hagyott gyámoltalannul. Bosszúból ottmaradt portékáit nem küldöttem el, hanem magamnak tartottam, hogy legyen miből élnem. De csakhamar elfogatási parancs érkezett ellenem, mint hűtlen szolga ellen. Elzártak, éhezettek, hosszú ideig kínoztak, míg börtönörömet megvesztegetvén, onnan kiszabadultam.

Most már csak néhány részletkérdést kellett tisztáznunk.

— Mi indította önt arra, hogy az 1795-ben meghalt XVII. Lajosnak adja ki magát?

— Erre engem a Daupinhoz való szembetűnő nagy hasonlóságom indított. Már ötéves koromban mindenki csodálkozott, hogy mennyire hasonlítok hozzá. A fiatal királyfi komornája, Rambaud asszony sokszor ellátogatott anyámhoz, csakhogy engem lásson, mióta a herceghez nem volt szabad mennie. Egyszer még annak öltözetét is elhozta és reám feladta, hogy gyönyörködjek bennem. De az Artoisi gróf és Condé herceg sem győzték bámolni: mennyire hasonlítok hozzá! Mindezen kívül a Provencei grófnak és a megölt Berri herceg fiának, a Chambordi grófnak is bosszúságot kívántam okozni alakoskodással, hogy sem egyik, sem másik, hanem a jó Artoisi gróf jusson a trónra. Ösztönzött, hogy más kalandorok is kiadták már magukat a meghalt királyfinak . . .

— Tovább kérdeztem :

— Miként jutott ön a tegnap nekünk előmutatott útlevéhez?

— Miután a börtönből kiszabadultam, a Berri nevet vettem föl és Oroszországot mielőbb elhagyni igyekeztem. Osztrák-Lengyelország felé irányoztam utamat. A határmenti Brody-ban, a kiállott fáradalmak következtében, betegség vert le. De ott hál' Istennek, jó emberekre akadtam, akik gyöngéden ápoltak és felüdülésem után is házuknál tartottak. Ottilétem alatt a családapát a halál elragadta s én nőül vettem az özvegyet. Egy ideig nyugodtan éldegéltem. De midőn az újra megindult rendőri üldözés következtében, nem volt tovább maradásom, Magyarország felé vettem utamat, mint táncmester és francia nyelvtanító tengetvén életemet. Stanislauban a megyei albiztos maga elé idézett és kilétem iránti igazolásra szólított. Én előbb Bourmont családi nevemet Bourbonra hamisítottam át és így a megyei albiztos jóhiszeműleg állította ki az előmutatott útlevelet, melyet azonban csak nagyon óvatosan használtam, félvén Filep Lajos király és Chambord gróf bosszújától.

Még egy kérdést intéztem az idegenhez :

— Volt-e önnek családja?

Arcán fájdalmas mosoly vonult át, mélyen felsóhajtott és mondá:

— Volt és van is egy fiam : Berri Ferenc, aki még Lengyelországban született. De nékem onnan menekülni kellvén, azóta nem láttam. Anyja leveleiből értesültem azonban, hogy besorozták katonának. Kiszolgálván a katonaságot, Udvarhely megyében telepedett meg, hol egy birtokos székely gazdának lányát nőül vevén, kedvező viszonyok között él.

— Hogy hívják a falut, ahová telepedett?

Az öreg valami régi írást vett ki tárcájából és átnyujtá nekem. Egy lengyelül írt levél volt a nejétől, és abban olvasom Városfalva nevét. Kérdelem tőle :

— Így hívják-e a falut?

Mire felelé, hogy így, de azt kimondani nem tudta.

Azután újból kérdém :

— Óhajtja-e a fiát látni?

— Ez a legforróbb óhajtásom, — mondá s epedő tekintettel nézett rám.

— Hány éves lehet a fia?

— Huszonhét-huszonnyolc éves lehet.

Ekkor megszólalt az alispán, aki idáig némán figyelte a kihallgatást :

— Legjobb lenne ide idézni a fiút, hogy találkozzanak, mielőtt eltoloncolnák az öreget.

Az alispán azonnal írt az ottani papnak, akit jól ismert, lenne szíves Berri Ferencsel tudatni, hogy az apja az ő házában tartózkodik s nagyon óhajtaná fiát viszontlátni; azért siessen ide édesatyja karjai közé.

Harmadnap estefelé egy koberes szekér érkezik s a tornác-előtt

megáll. A szekérből egy tisztességesen öltözött, ügyes fiatalember száll ki. A szolga az alispán elé vezeti. A fiatalember meghajtván magát, kissé székelyes magyarsággal mondja, hogy ő Berri Ferenc Városhalváról, s az ottani pap utasítása szerint jött ide, hogy édesapját viszontláthassa.

Kimondhatatlan volt az apa és a fiú öröme e nem remélt viszontlátáson. Lengyelül értekeztek, mely nyelvet a fia édesanyjától, ő pedig Lengyelországban léte alatt feleségétől sajátította el. Felesége azóta elhalt s az ifjú Berri az utána maradt birtokot eladván, Városhalván vett földet. A székelyek közt egészen magyar ember lett, sőt épp akkor tájt választották meg kisbírónak a faluban.

Másnap, midőn az alispán tiszti ülésben volt, s a kancellistával ketten ültünk az írószobában, az ifjú Berri könnyes szemekkel kért, hogy ne fosszuk meg őt véletlenül feltalált édesapjától, kit a sors annyi válság és szenvedés után néki visszaadott. A fiatalember könnyei meghatottak bennünket s mindketten készek lettünk volna az öreg Berri azonnal szabadon bocsátani, — de hogyan tehesük azt? Töprengésünk közepette az alispánné jött segítségünkre. Meghatódva az apa és fiú érzékeny találkozásától, mély szánalommal kért, hogy mentjük meg valamiképen a szegény öreget, de úgy, hogy férje ne tudjon róla, mert előtte úgy nyilatkozott, hogy neki hivatalos kötelessége őt visszatoloncoltatni. Felfogását mi is osztottuk. Emberi és hazafiúi kötelességünknek tartottuk egy érdemes magyar családnak a sorstól eddig üldözött apját és nyugalmát visszaadni. Most már csak a kivitel módozata fölött kellett egyetérténünk. Ez is megtörtént s az öreg Berri megszöktetése következőleg ment végbe :

Alkonyatkor, midőn az alispán a kaszinóban tartózkodott, Fülöp, a kancellista, az ifjú Berri szekerét saját otthonába hajtatta. Késő este, midőn már mindenki mélyen aludt, az előre értesített Berrieket felköltöttem s az alispánnétól átvett kulcsokkal a pitvar- és az utcaajtót kinyitva, a legnagyobb csendben kivezettem őket a Fülöp házához, aki bennünket — megállapodásunk szerint — készen várt. Apa és fiú szívélyesen elbúcsúztak tőlünk, szekérbe ültek és az éj sötétjében elutaztak.

Reggel felé a két Berri már messze járt a Székelyföld felé. Jó is volt, mert nálunk alaposan kitört a zivatar ! Az alispán ugyanis, midőn reggel az istállókat rendre járta és sem az idegen kocsit és lovakat, sem pedig a Berrieket nem találta, balsejtelemmel sietett fel hozzánk. Elkezdett rettenetesen lármázni, teremtettézni, hogy hova lett az öreg francia, akit éppen ma akart eltoloncoltatni?

— Beh jó, hogy túladtunk rajta ! — gondolám magamban.

Principálisom különben jó ember volt és mások bajai iránt résztvevő, de hivatalos eljárásaiban szigorú és kérlelhetetlen.

— Hát maga, öcsém, miért nem ügyelt rá? — pattogott felém.

— Azért, mert nem vagyok sem hajdu, sem börtönőr, — viszonoztam.

A praesidiális hivatali szolgának is volt drága dolga, hogy éjjel miért nem tartózkodott a házban?

Azért, mert csak egy éjszakára volt megparancsolva, hogy őrkdjék az idegen fölött.

Ekkor feleségét vonta kérdőre az alispán, hogy néki tudni kell a dologról, mert feltűnően nagy részvéttel viseltetett az öreg iránt . . . A szegény asszony, ismerve férje fellobbanó természetét, hagyta, hogy csak fújja ki magát.

Megérkezett Fülöp, a harmadik cinkos. Őt még gyanusítani sem lehetett, olyan nagy volt a csodája, hogy miként tudának megszökni, lovastul, szekeresül!

Nem volt mit tenni, hát nem is tett az alispán semmit. A városka tudomásul vette, hogy a titokzatos idegen észrevétlenül eltűnt. Mi pedig még sokáig gondoltunk meglegedetten arra, hogy egy orosz börtön egy fogollyal szegényebb, egy székely otthon pedig egy családtaggal gazdagabb lett . . .

Ily szerencsésen végződött a mi sorstól hányt-vetett kalandorunk története.»

E szavakkal fejezi be nagyapám idestova százesztelendős visszaemlékezését.

NÉZEM A FIAMAT.

*Ma még enyém a tiszta lelke,
Ahogy az Úr belé lehelle.*

*Reggel felém tárul a karja,
Hogy kézen fogjam, ő akarja.*

*Ha megijed, rohan elébem,
Tudja, én vagyok, aki védem.*

*Keresztútnál nem mer letérni,
Merre menjen, ma még megkérdi.*

*De tudom, hogy eljön az óra,
Süket lesz az apai szóra.*

*Megvédeném, de mind hiába,
Nem bízik, csak önönmagában.*

*Titokban szövi majd a tervét,
Alig értjük egymásnak nyelvét.*

*Én a multat fogom idézni,
Ő meg előre tud csak nézni.*

*Reám szól, ha visszaesengem;
Mi dolog, hogy kerestek engem?*

*A lábamat lekötni vétek,
Az én utam nem a tiétek.*

*S akkor bár a szívemben vérzem,
Igaza lesz, mégis úgy érzem.*

*Hisz a szava az én beszédem,
Ezt mondtam egyszor én s régen.*

*A sorsom az lesz, tudom, látom,
Megáldom majd és elbocsátom.*